

Бранко Р. ЗЛАТКОВИЋ*
Институт за књижевност и уметност
Београд

Оригинални научни рад
Примљен: 21. 2. 2023.
Прихваћен: 22. 2. 2023.

ПУТОПИСИ КАО ФОЛКЛОРНИ ИСТОЧНИЦИ – ОД ПРВОГ СРПСКОГ УСТАНКА (1804) ДО АБДИКАЦИЈЕ КНЕЗА МИЛОША ОБРЕНОВИЋА (1839)**

На основу путничких записа Д. Н. Бантиш-Каменског, В. Караџића, Ј. Вујића, Ђ. Магарашевића, О. Д. Пирха, А. де Ламартина, грофа Адола од Карамана, грофа Боа ле Конта, С. фон Хердера, С. Робера и В. Рихтера – који су походили наше крајеве од Првог српског устанка (1804) до краја прве владе кнеза Милоша Обреновића (1839) – у раду се истражује, идентификује и анализира присуство грађе фолклорног порекла с тежиштем на традицији о личностима и догађајима Српске револуције (1804–1815).

Кључне речи: путописи, фолклорни источници, Први српски устанак (1804), абдикација кнеза Милоша Обреновића (1839), предања, веровања, анегдоте, причања из живота, изреке.

Откако су се исцрпљивала проучавања класичнијих усмених жанрова (бајке, новеле, епске песме), пажња фолклориста се усмеравала недовољно проучаваним „једноставнијим” усменим формама – анегдотама, предањима, легендама, веровањима, причањима из живота и другим сродним жанровима који су живи и животворни на терену.

Премда је, претходно, изостало опсежније окупљање и објављивање ове грађе (са изузетком пословица којима је посвећена уредничка пажња), она се налази расута, па у потрази за њом и у циљу њене систематизације, фолклористи и редактори окренули су се секундарним фолклористичким (литерарним) изворима, јер су се кратке, али виталне и занимљиве форме уградиле и сачувале и постале су саставни део развијенијих наративних целина попут биографија, аутобиографија, дневника, мемоара, епистоларне и документар-

---

* branzlat@gmail.com

** Рад је резултат делатности Института за књижевност и уметност у Београду, које финансира Министарство науке Републике Србије.

не прозе. Међу најважнијим изворницима налазе се и путописи. Упркос томе што апсорбују богатство усмених облика, истраживање путописне литературе скопчано је са потешкоћама. С обзиром на то да су путописци чешће били „извањци”, наша култура оскудева преводима на српски језик интегралних путописа, са којима се упознајемо, најчешће, у виду сажетијих извода који се тичу нашег најужег поднебља. Ни дан-данас не постоји превод на српски језик капиталног дела *Европска Турска*, француског и аустријског геолога и путописца Амиа Буеа¹. Буе је објавио и зборник путовања.² Он је три пута путовао Балканским полуострвом, 1836, 1837. и 1838. године (Стојанчевић 1971: 44) и посебно је писао о Кнежевини Србији, забележивши важна запажања о српским народним песмама, предањима, веровањима и анегдотама (Поповић 1843: 1–4).

Такође, чак ни у изводима не постоји превод путописа *Aventures de voyage (Авантуре с пута)* француског писца и новинара Алфонса Роајеа³, у коме је значајна пажња посвећена његовом сусрету са кнезом Милошем Обреновићем, описима Земуна, Београда и Првог српског устанка (Колаковић 2015: 30).

Осим отежане доступности, истраживачки процес усложњава и проблематизује идентификација садржаја усменог порекла унутар ширег приповедног ткива. У луциднијим случајевима наводе се експлицитни подаци и сигнали о усменом извору умотвора. На пример, руски путописац Дмитриј Николајевич Бантиш-Каменски 1808. открива усмено порекло записаних прича о Карађорђу: „Ја сам имао прилику да се овде са многима о њему разговарам – и што сам дознао, сматрам за дужност драги друже, да ти то саопштим” (Каменски 1901: 167).

Међутим, утврђивање усменог порекла садржаја чешће је загонетно и скопчано је са већим истраживачким напорима, захтевајући ширу обавештеност. Тако се усмени живот примера често потврђује проналажењем и поређењем претходних или потоњих варијаната, које сведоче да је садржај већ раније имао усмени живот или да је преузет из литературе тек наставио у сличној или друкчијој стилизацији усмено распрострањање, па је накнадно опет записан. Ти путеви и токови распрострањања су некад веома сложени и проблематизовни у погледима прожимања и рашчињавања на релацијама усменог и писаног дискурса. Стога, хтео бих да приметим да се често објављивање овакве грађе у књижевноисторијском контексту некритички сматра прегледним штивом, јер тако предочена грађа није нимало прегледна. Напротив, до ње се долази након дуготрајаног научноистраживачког процеса.

¹ Ami Boué. *La Turquie d'Europe I–IV*. Paris, 1840.

² Ami Boué. *Recueil d'itinéraires dans la Turquie d'Europe: détails géographiques, topographiques et statistiques sur cet empire I–II*. Vienne, 1854.

³ Alphonse Royer. *Aventures de voyage, tableaux, récits et souvenirs du Levant*. Paris, 1837.

*

Свакад се путовало нашим крајевима о чему сведоче записи старих путописаца. Међутим, избијањем Првог српског устанка и успостављањем политичких, дипломатских, привредних и културних веза устаничке Србије са другим земљама и народима, нарочито се повећао број путника на овим просторима. Драгоцен је путопис споменутог „колешког асесора”, Д. Н. Бантиш-Каменског⁴. Он је 1808. боравио у Србији, када је београдском митрополиту Леонтију донео „свето миро” из Русије. Не затекавши Карађорђа, који је боравио у Тополи, Каменски је о „славном српском војсковођи” забележио оно што су други приповедали. Премда је био окружен људима који нису благонаклоно гледали на српског Вожда (руски дипломата грчког порекла К. К. Родофиникин био му је домаћин), његов путопис у облику писама анонимном пријатељу најранији је и најрепрезентативнији пример селективне и тенденциозне редакције анегдота у којима се изразито негативно описују Карађорђе и његови сарадници. Најпре се наводи анегдота о Вождовом првом убиству Турчина (Каменски 1901: 15). Најранији познати запис приче ширио се потом у низу варијаната (уп. Ђурић 1980: 7–9; Јокић 1980: 153). У страху од одмазде, избегао је у Аустрију, где је постао војник. Из тог периода, збори се да је, по природи прек, убио и наредника пука у аустријској војсци, па је пребегао у завичај и постао хајдук, пленећи и убијајући Турке (Каменски 1901: 16). Каменски не изоставља причу да је Ђорђе убио оца (1901: 16)⁵, затим и брата (1901: 18; уп. Робер 2016: 34), да је присвајао имовину после смрти људи који су имали потомке и наследнике. Када је руски посланик К. К. Родофиникин реаговао да то у правним државама није пракса, српски судија је рекао да је он то право посведочио у Бечу, где је један „стран човек овладао имањем умрлог богаташа”, не гледајући на то што је после њега остао малолетни син. Родофиникин је објаснио да је то био тугор малолетног детета, којег је одредила држава да управља имовином до дететовог пунолетства. Излишно је било противљење. Карађорђе је, ипак, наложио да му се препишу воденице умрлог човека (Каменски 1901: 17–18). Карађорђеву суровост илустровао је и причом о нечасном поступању према београдском везиру Сулејман-паши, који је са турском пратњом, почетком 1807, напустио београдску тврђаву пут Ниша. Иако им је Карађорђе гарантовао безбедан пролазак, пресрела их је српска заседа, напала и поубијала (1901: 18)⁶.

Особито после Другог српског устанка и током прве владе кнеза Милоша Обреновића (1815–1839), Србијом је прокрстарио већи број путописаца.

⁴ Д. Б. К. *Путешествије в Молдавију, Влахију и Сербију*. Москва, 1810. Код нас је непознатији извод од трију писама у преводу Јелене Вукићевић: „Писма једног Руса о Србији за време устанка 1808. године”. *Звезда*. Београд, 1901, 156–176.

⁵ Сагласно збори Гаја Пантелић да је Ђорђе убио оца (1980: 79–80). У циљу ублажавања, други савременици су приповедали да је Петра (или Петронија) убио Карађорђев друг Ђорђе Остојић из Остружнице (Ђурић 1980: 15–16) или Илија (Јокић 1980: 153–154), а трећи су чак тврдили да је Карађорђевог очуха Петронија убио пиштољем Ђорђе Остојић (Ненадовић 1883: 14–15).

⁶ Услед проблематичне праксе, није забележена ниједна класична епска песма о устаничком ослобађању Београда (Златковић 2007: 70).

У то време долази и до масовнијег досељавања Срба из Аустрије. Према анегдоти, коју је записао француски дипломата и путописац Боа ле Конте, наводи се да је кнез Милош, који је иначе оптуживан за самовољну владу, казао 1834. да свако може да говори о српској унутрашњој управи шта год хоће, али изгледа да она није тако рђава, јер људи траже да су под њом (Конте 1894: 24).

Вук Караџић је 1820. искористио боравак у Србији и обишао је овчарско-кабларске и два рудничка манастира. У *Даници, забавнику за годину 1826.* објавио је „Почетак описанија Српски намастира” (Караџић 1969а: 35–52). Обелоданио је низ монашких и народних предања и веровања. О запустелом манастиру Јовању забележио је да се „приповиједа [...] да је Јовања некад била као лавра, и из ње се заповиједало и судило свима осталим намастирима око Каблара и Овчара” (1969а: 42). О пећини Турчиновац повише Преображења записао је да се „приповиједа, да је у њој био збјег, кад су Турци овом земљом обладали (једни веле, кад су Татари били дошли); па кад се први Турчин попео на врата њена, а жена мијесила љеб, па потегне оним тијестом Турчина у очи, те га тако забуни и отисне низа стијене, те се разбије, и од тада се назове Турчиновац” (43). Навео је и предање о постанку манастира Сретење на потесу који се зове Корона, о коме је такође саопштио етиолошку приповест (47). Манастир је био утврђен и монументалан. После разорења (48), опустео је. Заживео је тек 1818. Вук је записао предање о његовој обнови и анегдоту о његовом обновитељу игуману Никифору (48).

Предање о постанку манастира Ваведеније садржи и народно тумачење порекла имена места Чачка (49–50). Вук је посетио и нову цркву чију је изградњу кнез Милош тек окончао. Спомиње стену поред цркве из које тече извор Савинац према коме је и храм именован, те бележи предање о његовом настанку, као и веровање о лековитости његове воде, наводећи и месна говоркања и нагађања: „да ће се на Савинац премјестити садашња Брусница, и населити се варош; зато што је Брусница врло тјескобна и на незгодну мјесту за варош” (50, 51; уп. Милићевић 1989: 241). Путопис своди обиласком манастира Вујан (негда Обровин), такође у Рудничкој нахији (Караџић 1969а: 51). Притом, додаје записе из Крагујевчке нахије – предање о топониму Бакићеви двори подно Венчаца (45) и предање и веровање о премештању споменика деспота Стефана Лазаревића из Дрвенглаве у Тополу: „Камен је овај био Кара-Ђорђије одвукао у Тополу, но будући да оне године удари град, те побије оно село, зато се људи (мислећи, да је зато град побио) дигну Кара-Ђорђију, те га измоле и опет довуку на своје старо мјесто” (51–52).

Пошто је Вук Караџић 1826. већ објавио „описанија Српски намастира”, исте године је једнаким послом Београдским пашалуком путовао Јоаким Вујић. Белешке с пута објавио је у Будиму 1828. Описујући манастире и цркве, Вујић је успут заступио и обиље етнографског материјала, особито о народном одевању и радиности (Вујић 1828: 42), обичајном праву (1828: 311), као и примере вербалног фолклора – етиолошка предања о манастиру Тумане (48), културноисторијска предања о Милошу Обилићу (48, 238, 239), Милану Топлици (220), Ивану Косанчићу (309), Види, сестри деспотице Јерине (243),

те демонолошка предања о вампирима (180–187). Путопис је прошаран анегдотама о турском кесецији Зенилу Шабану Бузиту (154–156), о страдању калуђера Исаија и Игњатија у манастиру Рачи 1813. године (199) и о особитој судској пракси кнеза Милоша у Крагујевцу 1826. године (366). Осим једне тужбалице (353) и једне пословице (354), Вујић је забележио причања из живота. Издваја се казивање мајке Синђелије. Она је приповедала Вујићу да су Турци после Хаџи Проданове буне убили њену децу – Пајсија, игумана манастира Трнавe, и његовог брата Митра (297–303). Прича из живота је, затим, као анегдота стилизована у многим изворима (Милутиновић 1837: 87; Робер 2016: 36, 37; Милићевић 1888а: 633, 634; Поповић 1950: 91, 180).

Припремљен за штампу путопис Ј. Вујића, 1827. године, читао је у Крагујевцу новосадски професор, покретач и уредник *Србског летописа*, Ђорђе Магарашевић (1828: ч. 13, 122), који је у наративном ткиву путописних епистола⁷, такође, уткао низ усмених жанрова. Осим културноисторијских предања о Милошу Обилићу за кога се, на Церу, везују топоними Милошева коњушница, Двори Милошеви, село Двориште и Милошева вода (1829: ч. 16, 123), Магарашевић сведочи и о животворности народних предања која гонетају порекло цркава Свете Петке у селу Петки и цркве у Докмиру, као и околних храмова, који су именовани према браћи Петку, Марку, Стевану и сестри Доки (1828: ч. 14, 128, 129). Осим етиолошког предања о манастиру Боговађи, путописац је забележио и изреку „Дур делије, ето Пантелије!“, тумачећи јој порекло анегдотом о Партенију, игуману манастира Бођовађе, који се пре калуђерства звао Пантелија. Ратујући под Карађорђем и кнезом Милошем, он је због своје лепе покојне жене Анђелије делио мегдан са турским агом на Врачару. Извојевавши победу, Карађорђе га је наградио сребром окованом сабљом и са четрдесет дуката, а од тада се уобичајила изрека (1829: ч. 16, 114, 115). Анегдота је послужила М. Ђ. Милићевићу да развије приповетку (1888б). Попут В. Караџића, Магарашевић је забележио варијанту предања о Бакићевим дворима и Јеринином граду на Венчацу (1828: ч. 14, 130), затим сведочио о свежини казивања о Боју на Мишару и о усменом животу Вишњићеве епске варијанте о том боју (1828: ч. 13, 125).

Наредне 1829. Србијом је путовао пруски капетан Ото Дубислав Пирх⁸. Он је посведочио о традицији певања уз гусле о Марку Краљевићу, цару Душану, кнезу Лазару, Тодору од Сталаћа (1900: 2, 5, 120, 168, 169), те о причама и песмама посвећеним успоменама на Ђорђа Бранковића (45) и Косовски бој (107, 108). Саопштио је предање о голубачкој мушици које не апстрахују ни доцнији путописци (Каниц 1985: II, 532, 533). Варијанту је објавио и Вук Караџић (1852: 93, 94). Такође, путопис обилује и другим предањима из Источне Србије, на чијим су бреговима, веровало се, били стари римски градови (Пирх 1900: 104) и хан деспота Стефана Лазаревића (104). Према казивањима, извориште реке Млаве било је бездано (93), а манастир Раваница

⁷ Путовања је Ђ. Магарашевић описао у „Писмима Филосерба“, која је објављивао у „Летопису“ 1828–1829 (св. XIII, XIV, XVI и XIX). Вид. Ђорђа Магарашевића путовање по Србији 1827. године (б. г.). Панчево: Књижара Браће Јовановића.

⁸ Otto v. Pirch. *Reise in Serbien im Spätherbst 1829*. Berlin, 1830.

повезана подземним ходником са Видином: „Једном сељаку из околине Видина поједу свиње децу. Он утера свиње у пећину и затвори улазак у намери, да свиње ту поскапају. Једног дана појавише се неке свиње из пећине код Раванице, и изађе, да су то свиње оног сељака код Видина” (109). У Западној Србији, Пирх је записао варијанту о пореклу назива планина Каблар и Овчар (123, 133). Осим фолклорне грађе о древним временима, Пирхов путопис је посебно богат анегдотама из војне и културне историје Србије 19. века. За Карађорђевог устанак везује се предање о Хаџи Николином острву код Пореча и анегдота о његовој херојској одбрани (86; уп. Милићевић 1888: 769, 770), а устанак кнеза Милоша тематизују анегдоте о његовим ратним вештинама (Пирх 1900: 64), али и прича о одважној кнегињи Љубици, која је покудила Кнеза и архимандрита Мелентија Павловића, који су узмакли с бојишта, па су се посрамљени вратили, окупили војску и разбили Турке на Љубићу 1815. године. Анегдоту, која је потом вишеструко стилизована (Милићевић 1888: 464; Гавриловић 1908: 165), Пирху је приповедао игуман Враћевшнице, Мелентије Павловић (1900: 58, 59, 65, 66). У похвалама безбедности и сигурности које су овладале у Кнежевини, захваљујући строгој и мудрој управи кнеза Милоша, Пирх се придружује претходним путописцима и конкретизује их причама (112, 141; уп. Вујић 1828: 368). Анегдотама је дочарао ликове чиновника кнеза Милоша – Симу Милосављевића Паштрмца званог Амица, који је био гласовит по сатиричним досеткама (Пирх 1900: 56) и трстеничког кнеза, који је био одузет отуда што је у служби код Абдурахман-паше у Београду дуго времена проводио на коленима (122). Анегдоте се циклизују и око лекара Ђоке Јеврејина (114, 115). Анегдоте фрагментизују и српски књижевни живот. У Београду Пирх је затекао књиговесца Гаврила (у ствари Глигорија Возаревића) који је у дућану продавао и књиге. Турци, вели он, у његов дућан улазе сваки час, не знајући шта он заправо ради, да ли поправља сатове или је берберин (40; уп. Поповић 1950: 117–120). О сиромаштву српских књига сведочи прича. Када је Пирх, иначе и сам аутор једног прегледа српске књижевности, упитао Л. Мушицког зашто не саопшти јавности своју састављену библиографију српске књиге, Мушицки је одговорио: „Зар да покажемо свету нашу сиротињу? Ми смо још тако много заостали” (Пирх 1900: 178). Када и Пирх, у октобру исте године, Србију је походио француски гроф Адолфо од Карамана. Осим кнеза Милоша и његових сарадника, гроф је у Крагујевцу сусрео Вука Караџића, који га је упознао са српским народним песмама (Караман 1892: 28). Уз контекстуализацију, француски путописац је отргао од заборава турску изреку: „Турци знају из властитог искуства колико се Срби умеју користити својим шумама; јер они и сад увек кажу, као што су говорили за време рата: *сваки је грм по један Србин!*” (1892: 28).

У четвртој деценији 19. столећа кроз Кнежевину Србију су путовали 1833. француски песник Алфонс де Ламартин, затим француски дипломата Боа ле Конте 1834. године, Сигмунд Аугуст Волфганг фон Хердер 1835, а између 1836. и 1842. Сипријен Робер⁹ и 1839. Вилхелм Рихтер.

⁹ О датирању види Секеруш 2016: 104.

Путујући на Исток, Алфонс де Ламартин је прошао кроз Србију. У IV поглављу (*Notes sur la Servie*) књиге *Voyage en Orient (Путовање на исток)*¹⁰ налази се необична прича о Карађорђевом француском пореклу која је претрпела знатну прераду: „Црни Ђорђе није био, како је сам дуго веровао, пореклом из Србије. Рођен је у Француској, у околини Нансија, у ратничкој покрајини Лорени; али је тако добро усвојио варварске нагоне словенске расе, да се чинило да њена крв тече његовим жилама, а од Француске је сачувао само пустоловни дух” (Ламартин 2006: 36, 92–95; Банашевић 1976: 127–137).

У то доба, предмет критике у Кнежевини Србији била је Вукова правописна реформа, поглавито преузимање у нову азбуку слова „ј” из латинице. У многе српске куће није смела да уђе књига с „јотом” (Десанчић 2006: 38). Између осталог, Боа ле Конте пише да су му 1834. српске старешине говориле „српски би се народ цео дао набити на колац, пре него што би пристао да пише латиницом” (Конте 1894: 21).

У путопису саксонског рударског стручњака С. А. В. фон Хердера¹¹ геолошка открића, током његовог путовања Србијом 1835, праћена су секундарним записима који су од значаја и за географију, археологију, етнологију и фолклористику. Током посете Неготину, описао је празничну атмосферу, народну ношњу, игру у колу уз свирку фруле, те и певање слепог гуслара „неке историјске песме” (Хердер 2014: 48, 49). Забележио је казивања о испирању злата у српским рекама и потоцима (2014: 35, 56), предања о Ужичкој тврђави (86), топониму Солак на Копаонику (73, 74), као и веровања о лековитости сокобањских врела (63, 64).

Као „плод вишегодишњег боравка међу Словенима на Оријенту” (Робер 2016: 7), настао је и спис француског путописца, публицисте и професора Сипријена Робера¹². Поглавље посвећено Кнежевини Србији, Робер је испунио анегдотама о протагонистима Српске револуције (1804–1815). Осим података које је црпео из дела В. Караџића, Л. Ранкеа, С. Милутиновића, путописа О. Д. Пирха, Б. ле Конта, В. Рихтера, Ф. Посарта¹³, Робер је записао већи број усмених казивања која су се садржински и стилски варирала у доцнијим изворима. Особито је начинио негативну редакцију анегдота о кнезу Милошу и његовој браћи Јовану и Јеврему, за које збори да их је народ звао „пакленим тројством” (2016: 58)¹⁴. Између осталог, Робер је оспоравао мит о

¹⁰ Alphonse de Lamartine. *Souvenirs, impressions, pensées et paysages, pendant un voyage en Orient (1832–1833), ou Notes d’un voyageur: en deux volumes* 1–2. Londres, 1835.

¹¹ Барона Ж. А. В. Хердера Рударскый путъ по Сербіи 1835. год. Београд, 1845; S. A. W. Freiherrn von Herder. *Bergmännische Reise in Serbien: in Auftrag der Fürstlich-Serbischen Regierung: ausgeführt im Jahre 1835*. Pesth: 1846.

¹² Cyprien Robert. *Les Slaves de Turquie: Serbes, Monténégrins, Bosniaques, Albanais et Bulgares: Leurs ressources, leurs tendances et leurs progrès politiques* 1. Paris: L. Passard, Jules Labitte, 1844.

¹³ Fedor Possart. *Karte von Serbien*, 1820.

¹⁴ Роберова књига изазвала је приговор кнеза Михаила Обреновића: *Miloch Obrénovich, ou Coup d’œil sur l’histoire de la Serbie, de 1813 à 1839, pour servir de réponse à M. Cyprien Robert*. Paris, 1850; Милош Обреновић или Поглед на историју Србије од 1813–1839. године одговор г. Сипријану Роберу од Кнеза Михаила Обреновића. Београд, 1850.

безбедности у Кнежевини Србији који су градили претходни путописци. Као илустрацију навео је анегдоту:

Један млади сељак из Врбовца код Смедерева убио је богатог страног трговца да би се домогао његове касе, приповедао је неколико година касније своме оцу о том злочину који је остао у потпуној тајности. Тако старац зграби сина и одведе га на Скупштину због заклетве да се у земљи неће више трпети ни један криминалац. Овај Брут нове врсте звао се Милић. Обор-кнез (*кнез Милош*) који је на Скупштини старца представио као узор, овоме врати сина (2016: 46).

У потоњим варијантама, уместо „страног трговца” жртва је Турчин, јер се хтело рећи да је кнез Милош био попустљивији према убиствима Турака (Гавриловић 1912: 161). Најпосле, Робер бележи и пророчанство о абдикацији кнеза Милоша које је злослутно најавило сушење и изваљивање из корена озлоглашене крушке испред Кнежевог конака у Крагујевцу о чије је гране вешао људе и која је постала „предмет приповести због који се дрхтало” (Робер 2016: 75; уп. Поповић 1950: 41; Хацић 1864: 169; Милићевић 1989: 207, 208). Према критичком тону који је поткрепљен анегдотама, дело С. Робера у дослуху је са биографским списом В. Карацића (1969б) и мемоарима Н. Нинковића (1972), А. Симића (1997) и Ђ. Протића (1998).

Иако је поглавито хвалио развој и напредак Кнежевине Србије, ни немачки рударски инжењер Вилхелм Рихтер није занемарио приказ деспотског карактера владе кнеза Милоша од 1815. до абдикације 1839. У путопису¹⁵ је нагласио Кнежево уплитање у све сфере друштвеног, политичког, културног и приватног живота житеља Кнежевине. Анегдоте зборе да је Кнез пресуђивао брачне размирице (Рихтер 1984: 38), да се мешао у подухвате за које није био стручан. Према његовом наређењу, престрављени грађевински инжењер морао је трулом дрвеном грађом да заустави набујалу Мораву (1984: 31, 32). Комично је суделовао у позоришном животу у Крагујевцу:

Смешне ствари су ишле најбоље, пошто је свако морао да се смеје свом прерушеном пријатељу. Кнез се у почетку веома добро забављао и прекидао је често целину својим веселим упадицама; ако је, на пример, у току представе „банда” свирала неки комад, нарочито неки марш који се њему допао, онда је без даљњег морало да се заустави и да се марш два до три пута понови (48).

Предочени путописи, према томе, јесу репрезентативна сведочанства о савременом богатству, животворности и распрострањености српских фолклорних жанрова и често представљају најраније изворнике усмених записа одакле су се они потом ширили и варирали у процесу усменог преношења или пак литерарних стилизација. Они нису само веродостојни одрази стања и пресека усменог фонда, већ су и плодови тенденциозних испољавања плуралитета династичких, политичких, културолошких и личних амбиција и афинитета домаћих и страних путописаца.

¹⁵ Wilhelm Richter. *Serbiens Zustände unter dem Fürsten Milosch bis zu dessen Regierungs-Entsagung im Jahre 1839: Eine Darstellung der jüngsten Ereignisse, Charakteristik des serbischen Volkes und Abriß einer Topographie des Fürstenthums*. Leipzig, 1840.

ЛИТЕРАТУРА

- Банашевић 1976: Н. Банашевић, Басна о француском пореклу Карађорђа, *Филолошки преглед*, I–II, Београд, 127–137.
- Вујић 1828: *Јоакима Вуча Славено-Сербскога Списатеља Путешествіе по Србији*, Будим.
- Гавриловић 1908: М. Гавриловић, *Милош Обреновић. Књига прва (1813–1820)*, Београд: Задужбина И. М. Коларца.
- Гавриловић 1912: М. Гавриловић, *Милош Обреновић. Књига трећа (1827–1835)*, Београд: Задужбина И. М. Коларца.
- Десанчић 2006: М. П. Десанчић, *Успомене*, Н. Сад.
- Ђурић 1980: Ј. Ђурић, Копија Историје сербске, у: Д. Самарцић (ур.), *Казивања о Српском устанку 1804*, Београд: СКЗ, 1–68.
- Златковић 2007: Б. Златковић, *Први српски устанак у говору и у твору*, Београд, Аранђеловац: Институт за књижевност и уметност, Фонд „Први српски устанак”.
- Јокић 1980: П. Јокић, Причања Петра Јокића о Српском устанку, у: Д. Самарцић (ур.), *Казивања о Српском устанку 1804*, Београд: СКЗ, 149–263.
- Каменски 1901: Д. Б. Каменски, *Писма једног Руса о Србији 1808 године* (сепарат), Ј. М. Вукићевићева (прев.). Београд: Милош Велики.
- Каниц 1985: Ф. Каниц, *Србија, земља и становништво I–II*. Београд: СКЗ, Рад.
- Карамин 1892: Белешке о Србији које је оставио гроф Адолфо од Карамина у октобру 1829. године, *Споменик СКА*, XVII, 1892, 24–29.
- Караџић 1969а: В. С. Караџић, Даница, *СДВК*, књ. 8, Београд: Просвета.
- Караџић 1969б: В. Караџић, Историјски списи I, *СДВК*, XV, Београд: Просвета, 125–173.
- Караџић 1852: В. С. Караџић, *Српски рјечник*, Беч: Штампарија јерменскога намастира.
- Караџић 1988: В. С. Караџић, Преписка I 1811–1821, *СДВК*, XX, Београд: Просвета.
- Колаковић 2015: А. М. Колаковић, *Француски и српски интелектуалци: сарадња и утицаји (1894–1914)*, Докторска дисертација, Београд: Универзитет у Београду, Филозофски факултет.
- Конте 1894: Србија у години 1834: писма грофа Боа-ле-Конта де Рињи министру иностраних дела у Паризу о тадашњем стању у Србији, *Споменик СКА*, XXIV, Београд: Српска краљевска академија.
- Ламартин 2006: А. де Ламартин, *Списи о Србима, изводи из Ламартинових дела*, Ј. Новаковић (прев), Београд: Утопија.
- Магарашевић 1828: Ђ. Магарашевић, Писма Филосерба, *Сербске лѣтописи*. Будим: Матица српска, 1828 (година IV, част 13: 100–127; година IV, част 14: 124–144).
- Магарашевић 1829: Ђ. Магарашевић, Писма Филосерба, *Сербске лѣтописи*, Будим: Матица српска, 1828 (година V, част 16: 91–125; година V, част 19: 83–105).

- Милићевић 1888а: М. Ђ. Милићевић, *Поменик знаменитих људи у српског народа новијега доба*, Београд.
- Милићевић 1888б: М. Ђ. Милићевић, Дур Делија, иде Пантелија, прича из српског устанка, *Братство*, књ. 3, Београд: Друштво „Светог Саве”.
- Милићевић 1989: М. Ђ. Милићевић, *Кнез Милош у причама*, Крагујевац: Светлост.
- Милутиновић 1837: С. Милутиновић Сарайлиа, *Исторія Сербіе: одъ почетка 1813-е до конца 1815-те године*, Лайпциг.
- Ненадовић 1883: К. Ненадовић, *Живот и дела великог Ђорђа Петровића Кара-Ђорђа Врховног Војска*, Беч.
- Нинковић 1972: Н. Нинковић, *Жизниописанија моја (1807–1842)*, Н. Сад: Магица српска.
- Пантелић 1980: Г. Пантелић, Казивање старца Гаје Пантелића, у: Д. Самарцић (ур.), *Казивања о Српском устанку 1804*, Београд: СКЗ, 70–147.
- Пирх 1900: О. Д. Пирх, *Путовање по Србији у години 1829*, Београд: Штампарија Д. Димитријевића.
- Поповић 1843: С. Поповић, Буе о српскимъ пѣсмама, *Србски Народни Лист*, Год. 8, ч. 1, 1843, 1–4.
- Поповић 1950: С. Ј. Поповић, *Путовање по новој Србији (1878–1890)*, Београд: СКЗ.
- Протић 1998. Ђ. Протић, Образ књаза Милоша и његовог владања, у: Р. Љушић (ур.), *Србија 19. века, Изабрани радови*, књ. 2, Београд: Војноиздавачки завод, 320–335.
- Рихтер 1984: В. Рихтер, *Прилике у Србији под кнезом Милошем до његове абдикиције 1839*, Светлост: Крагујевац.
- Робер 2016: С. Робер, *Словени у Турској: Срби, Црногорци, Босанци, Албанци и Бугари: њихове могућности, њихове тежње и њихов политички развој: Кнежевина Србија – историја Милоша*, Д. Ацовић (прев.), Г. Милановац: Лио.
- Секеруш 2016: П. Секеруш, Сипријен Робер и Јужни Словени, у: С. Робер. *Словени у Турској: Срби, Црногорци, Босанци, Албанци и Бугари: њихове могућности, њихове тежње и њихов политички развој*, Г. Милановац: Лио, 101–149.
- Симић 1997: А. Симић, *Сећања Алексе Симића на књаза Милоша*, Крагујевац.
- Стојанчевић 1971: В. Стојанчевић, Вуков пријатељ Ами Буе. *Ковчежић*, књ. 9, Београд: Вуков и Доситејево музеј, 43–51.
- Хацић 1864: Ј. Хацића (ур), *Огледало српско*, год. I, св. 1–10, Н. Сад.

Branko R. Zlatković

TRAVELOGUES AS FOLKLORE SOURCES – FROM THE FIRST SERBIAN UPRISING
(1804) TO THE ABDICATION PRINCE MILOŠ OBRENOVIĆ (1839)

(Summary)

Based on the travel records of D. N. Bantiš-Kamenski, V. Karadžić, J. Vujić, Đ. Magarašević, O. D. Pírh, A. de Lamartine, Count Adolf of Karaman, Count Beau le Comte, S. von Herder, C. Robert and W. Richter – who visited our region in the period from the First Serbian Uprising (1804) to the end of the first government of Prince Miloš Obrenović (1839) – the paper investigates, identifies and analyzes the presence of material of folklore origin with a special focus on traditions about the personalities and events of the Serbian Revolution (1804–1815).

Keywords: travelogues, folklore sources, First Serbian Uprising (1804), abdication of Prince Miloš Obrenović (1839), legends, beliefs, anecdotes, stories from life, sayings.